కథక చక్రవర్తి రావిశాస్త్రి

- డా॥ బూదరాజు రాధాకృష్ణ

అజంతా మాటల్లో ''అశ్రుగంగాజలాల్లో అగ్నిసుందరిని సృష్టించిన కథకుడు'' రాచకొండ విశ్వనాథశాస్త్రి 1993 నవంబరు 10వ తేదీన కన్ను మూశాడు. ఆయన కవిత్వాన్ని వచనరూపంలో చెప్పాడో, వచనాన్ని కవిత్వంగా మలిచాడో చెప్పటం కష్టం. అతడేం చేసినా సామాన్య కవీకాడు, సాధారణ రచయితా కాడు. కవులకూ, రచయితలకూ సాధారణ ధర్మమో లక్షణమో అయిన ఆత్మస్తుతి అతడికి చేతకాదు. తన రచనలను ప్రచురణ పూర్వమే నలుగురినీ విసిగిస్తూ చదివి చదివించి జన్మ తరించిందనుకునే స్వభావం లేకపోగా, ప్రచురణా నంతరం కూడా వాటి ప్రస్తావన తెచ్చేగుణం కూడా లేనివాడు. ఆయన నటుడు, గాయకుడు, న్యాయవాది వగైరా. సరసుడు, చమత్కారి, సంభాషణ కుశలుడు. ఎంత తీవ్ర భాషలో రాశాడో అంత సుకుమారంగా ప్రవర్తించేవాడు. తన రచనలు తప్ప ఇతరులవి చదవని, తన మాటలను తప్ప తక్కిన వాటిని వినని వినలేని ఆత్మానురాగం లేని మనిషి. ప్రచారానికీ పురస్కారాలకూ వీలయినంత దూరంగా జీవించిన సాహితీపరుడు. ప్రపంచ సాహిత్యంలోని మహారచయితల నెంత ఆరాధనాభావంతో చదివి జీర్ణించుకునేవాడో అంతకన్నా ఎక్కువ అభినివేశంతో అధోజగత్సహోదరుల దీనగాథలను భాషాభావాలను పుడిసిలి పట్టాడు. ఇరవయ్యో శతాబ్దంలో మరే తెలుగు రచయితకూ కవికీ జరగని విచిత్ర సన్మానం పొందినవాడు. అత్తలూరు నరసింహారావనే వీరాభిమాని 1977లో 'రావి శాఖీయం' అనే నిఘంటువు ప్రచురించాడు. విశాఖ మాండలిక ప్రయోగాలవల్ల రావిశాస్త్రి రచనలు అన్యప్రాంతాలవారికి స్పష్టంగా అర్థం కావటం లేదన్న అభియోగాన్ని పురస్కరించుకొని 1781 పదాలనూ పదబంధాలనూ వివరిస్తూ ఈ నిఘంటువును వెలువరించారు. 'మహా భారత నిఘంటు' వొకటి ఇప్పటికీ అసంపూర్ణంగా రెండు సంపుటాలుగా వెలువడింది. మరే తెలుగు రచయితకూ ఇటువంటి భాగ్యం కలగలేదు.

రావిశాస్త్రిగా రచయితలకూ, సాహితీపరులకూ ఆయన పరిచయం. ఇంట్లో 'విశ్వం'. కోర్టుల్లో ఆర్.వి.యస్. 'పేద క్లయింట్లకాయన 'చాత్రిబాబు'. వృత్తిరీత్యా న్యాయవాది అయిన రావిశాస్త్రి ప్రవృత్తిరీత్యా మాండలిక భాషాభిమాని అయిన రచయిత. తెలుగులో మాండలిక సాహిత్యం చాలా తక్కువ. కన్యాశుల్కం ప్రభావంవల్ల విశాఖ కళింగ మాండలికంలో వెలువడ్డ మహారచనల్లో రావిశాస్త్రి కథలూ, నవలలూ నాటికలూ అద్వితీయాలు. ఆ బాణీలో రాయాలని ప్రయత్నించిన బీనాదేవి (భాగవతుల నరసింహారావు) వంటి మంచి రచయితలు కూడా రావిశాస్త్రి స్థాయినందుకోలేదు. దీనగాథలు వింటూ వారి భాషనూ పలుకుబడినీ రావిశాస్త్రి పట్టుకొన్నాడు. కాదు. జీర్ణం చేసుకున్నాడు. తొలిదశలో ''జాస్మిన్, కాండాకాంత, శంకరగిరి గిరిజాశంకరం, గోల్కొండ రాంప్రసాద్, అప్ జానా వంటి కలంపేర్లతో రాశాడు. అల్పజీవి (1953) రచనా కాలానికి రా.వి.శాస్త్రి అయినాడు - మహాప్రస్థానం నాటికి శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావు శ్రీశ్రీగా స్థిరపడ్డట్లు. శ్రోతగా రావిశాస్త్రి జనరంజకుడైనాడు. యువకులతో మిత్రులతో ఇతరుల గ్రంథాలను చర్చించి ఆమోదయోగ్యుడైనాడు. సరస చమత్కార

సంభాషణలవల్ల ఎందరికో ఇష్టుడైనాడు. ప్రసన్నతా సులభత్వాలవల్ల సామాన్య జనానికి ఆరాధ్యుడయినాడు. చిన్నవయసులోనే కవిగారు (మారేపల్లి రామచంద్ర శాస్త్రిగారు) అస్తమించిన తరవాత విశాఖ సాహితీ లోకానికి తానే పెద్ద దిక్కయినాడు, పురిపండా వంటి వయోవృద్ధులున్నా. బిరుదులూ, పురస్కారాలూ, పదవులూ లేని తెలుగు కవిరచయితల్లో శ్రీశ్రీ తరవాత అంతగా ప్రేమ పాత్రుడై ఆరాధనీయుడైనవాడు రావిశాస్త్రి ఒక్కడే. చదివిన మధ్య తరగతి విద్యావంతులకూ, చదివించుకున్న సామాన్య జనానికీ రావిశాస్త్రి రచనలు రసానందం కల్పించాయి. ఛార్లీ చాప్లిన్ నటనలాగానే రావిశాస్త్రి రచనలు కరుణరస ప్రవాహం నుంచి హాస్య రసోత్పత్తి చేశాయి. రచనల్లోని తీవ్రవాదం వ్యక్తిగత ప్రవర్తనలో లేని రావిశాస్త్రికి సంకు పాపారావు నుంచి బీనాదేవి వరకు ఎందరో ''ప్రయివేటు ఆంజనేయు''లు సమకూడారు.

రావిశాస్త్రి సంగీతం ఎందరినో ముగ్ధులను చేసింది. అతని నటనాశక్తి, దర్శకత్వం ఎందరినో ఆశ్చర్య చకితులను చేశాయి. వినీ చూసీ ఈ విద్యలు నేర్చినవాడు రావిశాస్త్రి. ఎలా సాధించావంటే కన్యాశుల్కంలోని బైరాగితో దుకాణదారు చెప్పిన మాటలే చెప్పేవాడు. ''తమవంటివారి దయవల్ల గురూ'' అని. అ మహానాటకంలోని కల్లంగడి దృశ్యాన్నే రావిశాస్త్రి బహుముఖాలుగా ప్రస్తరించి సారా కథలూ సారో కథలూ రచించాడనిపిస్తుంది. సంభాషణల ద్వారా పాత్ర స్వభావాన్ని చిత్రించే నేర్పు గురజాడ తరవాత రావిశాస్త్రికే పట్టుపడిందనాలి. తనకు ముందున్న కొడవటిగంటి కుటుంబరావు, వుప్పల లక్ష్మణరావు, కాళీపట్నం రామారావు వంటి సుప్రసిద్ధ రచయితలు మధ్యతరగతి దౌర్భాగ్యాలకే పరిమిత మయితే తాను అధోజగత్తులోని దురదృష్టవంతుల ధూర్త ప్రవర్తనలనూ అందుకు కారణాలనూ విస్తరించి విశ్లేషించి సమాజ దౌర్బల్యాలను కళ్ళకు కట్టించాడు. న్యాయ వ్యవస్థలోని కల్మషాన్నీ, పాలన వ్యవస్థలోని కశ్మలాన్నీ, వ్యాపార రంగంలోని కాలుష్యాన్నీ కాచి వడపోశాడు. తన నాటికలయిన 'తిరస్కృతి'లో కొత్తపేట రాజిగాడుగా, 'నిజం'లో ప్రాసిక్యూటరుగా నటించి పాత్ర స్వభావాలను అభినయపూర్వకంగా ప్రదర్శించాడు. నిజం' కనీసం వందసార్లు ప్రదర్శిత మయింది. దృశ్య కావ్య ప్రయోజనాలను నిరూపిస్తూ, తెలుగు రచయితల్లో తనను గురజాడ, పానుగంటి, శ్రీశ్రీలు ప్రభావితం చేశారని, పాశ్చాత్యుల్లో డికెన్సు, బెహాల్, గోర్కీ వశీకరించుకున్నారని చెప్పే రావిశాస్త్రి డాస్టావిస్కీ లాగా రచించాడు. మానవ మనస్తత్వ పరిశీలనకూ చైతన్యస్రవంతి (stream of consciousness) లో రచించటానికీ సాహిత్యంలో స్థానమిచ్చాడు. రెండువేల పాత్రలను సృష్టించిన బాల్జాక్‌ను ఆదర్శంగా స్వీకరించాడు. ''నామీద నాకుండే అసహ్యం కొద్దీ కూడా నేను కొంతగా రచన చేశా''నని నిర్మోహమాటంగా రాసుకున్నాడు. ''చదివినా సంస్కృతం రాలా. చదవకపోవడం వల్ల తెలుగు వచ్చిం''దని విశ్వసించాడు!

రావిశాస్త్రి రచనల్లోని ప్రత్యేకత ఆయా పరిస్థితులకు, పాత్రలకు తగ్గపోలికలను పుంఖాను పుంఖంగా గుప్పించటం మూర్తామూర్త వస్తువులను ఉపమించటంలో బహు నైపుణ్యం చూపినవాడాయన. సమీప ప్రకృతినుంచి ఉపమానోపమేయాలను స్వీకరించటం, చలాచల వస్తువులను పోల్చటం ఆయన నైపుణ్యానికీ ప్రకృతి పరిశీలనకూ నిదర్శనాలు. ఉదాహరణకు - ఆపిల్ల మల్లె మందారాల మిక్చర్... నలుగురు ఆడపిల్లలు వచ్చిన బల్లుల్లా పడుకున్నారు...

(ఆవులు) మురికి చెరువు జొరబడ్డ కొమ్ములొచ్చిన మొసళ్ళమందలా ఉన్నాయి... అతని చూపు ప్రశాంతంగా, కడుపునిండా ఎలకల్ని తిని తనివితీరా పాలు తాగిన పిల్లి చూపులా ఉంది... సముద్రపు గాలికి సరువుడుతోట ఏడ్చినట్టు ఏడ్చేదట... ఆ కల్లురొట్టె తనెప్పుడో తాగితాగి మర్చిపోయిన తల్లిరొమ్ములా, తనెప్పుడో ఎవరో ఒకసారి మాత్రం పితకనిచ్చిన ఆవుపొదుగులా... శేషగిరి పెద్దసైజు కోడిపెట్టను చూసి ఏం చెయ్యాలో తెలియని పిల్లిలా అయిపోయాడు... ఆమె కొంచెం నిమ్మరసం తగిలిన పంచదార పానకంలా ఉంది... తాటిచెట్లు ఆకుపచ్చ టోపీలు పెట్టుకున్న నల్ల సిపాయిల్లా నిశ్చలంగానూ, నిటారుగానూ నిల్చున్నాయి... అంబారీ వేసిన ఏనుగు రూపంలో నగిషీలు చెక్కిన ఓ చక్కని పందిరిమంచం ఉంది... ఆ మంచం ప్రక్క ఓ పెద్ద నల్లటిపెట్టె ఉంది. నిద్రపోతున్న వెర్రిగేదెలా ఉంది అది... చెడిపోయిన ముసలమ్మలవంటి నోట్లే చూసేదుగాని కొత్త కన్నెపిల్లలా ఉండే అంతమంచి నోట్లని అంతకు ముందెన్నడూ చూడలేదు'' ఇలా అనేకం.

రావిశాస్త్రి ప్రవృత్తిలో బహుశా 1960 నుంచే మార్పు వచ్చిందని చెప్పవచ్చు. బాల్యంలో ప్రపంచమంతా కాంగ్రెసు మయంగా ఉండేది. విశాఖ రచయితల సంఘంలో (విరసంలో) సభ్యుడుగా ఉండే రావిశాస్త్రి 1961 నాటికే ఆరు సారాకథలు రాసినా అప్పటికాయన విప్లవదృష్టి లేనివాడే. సాంఘిక సంక్షోభాలనూ దరిద్ర నారాయణుల బతుకు బరువులనూ గమనించి సామాజిక స్పృహతో రచించినవాడే. 1966లో రాచకొండ కథలకు కేంద్ర సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు అందుకున్నాడు కూడా. అయితే దరిమిలా ఆ పురస్కారాన్ని తిరిగి ఇచ్చేశాడు. 1970లో మరో విరసం (విప్లవ రచయితల సంఘం)లో ప్రతిష్ఠాపక ఉపాధ్యక్షుడైనాడు. ఆయన సామాజిక రాజకీయ దృష్టిలో అప్పటికి పూర్తి మార్పు వచ్చింది. అందుకు కారణం మరో ప్రయివేట్ ఆంజనేయుడు వాసిరెడ్డి వెంకటప్పయ్య కారకుడంటారు. అత్యవసర పరిస్థితిని ప్రకటించిన తరవాత 1975 జూన్ 25వ తేదీన అరెస్టయి ఏణ్నర్థంపాటు జైల్లో ఉన్నాడు. అప్పుడే మూడుభాగాల 'రత్తాలు-రాంబాబు' రచించాడు. 'రాజు-మహిషి' అనే అసంపూర్ణ నవల 1968లో రాశాడు. 1967 నాటికే 'ఆరు సారో కథలు' వెలువడ్డాయి. 1969లో 'కలకంఠి' అనే కథల సంపుటి వచ్చింది. అందులోని 'పిపీలకం' కథ అఖండాభిమానం సంపాదించింది. 1975లో ''గోవులొస్తున్నాయి జాగ్రత్త'' వెలువడింది. ''సొమ్ములు పోనాయండి, మూడు కథల బంగారం, ఇల్లు'' అనే నవలలు 1981-82లలో వెలుగు చూశాయి. ఇల్లు 1993 జూన్ నుంచి 'స్వాతి' పత్రికలో ధారావాహికంగా వచ్చింది. 1983లో ఆంధ్రవిశ్వకళా పరిషత్తు వారు 'కళాప్రపూర్ణ' బిరుద మిస్తామంటే నిరాకరించాడు. ''అవార్డులు వచ్చినంతమాత్రాన పాండిత్యం కళకా''దన్న రారా (రాచమల్లు రామచంద్రారెడ్డి) మాటలు గుర్తుకు వచ్చివుంటాయి. 1976లో ప్రత్యేక తెలంగాణా వాదం రుచించక, తదితర కారణాలతోనూ విప్లవరచయితల సంఘానికి రాజీనామా చేశాడు. రావిశాస్త్రి 300 కథలు రాశాడు. తిరస్కృతి, విషాదం, నిజం - అనే మూడు నాటికలు రచించాడు. ఎన్ని రాసినా ఏమి రాసినా పీడితప్రజల ప్రయోజనాలకు వ్యతిరేకంగా ఎన్నడూ ఏమి రాయలేదు.

హరిహర్లో రెండేళ్లు మిలిటరీ అకౌంట్సు డిపార్టుమెంటులో ఆనర్సయిన తరవాత పనిచేసి ఆ వాతావరణం సరిపడక రాజీనామాచేసి మద్రాసులో న్యాయశాస్త్రం చదివి 1948నుంచి విశాఖలో న్యాయవాద వృత్తిలో స్థిరపడ్డాడు. క్రిమినల్ లాయర్‌గా అశేష ప్రజాభిమానం

సంపాదించాడు. కేసులు పొడిగించటంగాని, ఫీజుకోసం పీక్కు తినటం గాని ఎన్నడూ చేయలేదు. పోలార్ ఫుట్‌బాల్ క్లబ్బు ప్రెసిడెంటుగా, హిందూ రీడింగ్ రూములో చదరంగం ఆటగాడిగా, విశాఖ సాహితిలో సభ్యుడుగా, గురజాడ కళాకేంద్రం, విశాఖ నాటక కళామండలి వగైరాల్లో నట, దర్శక, రచయితగా, పిల్లల కోడిలాగా మిత్రానుచర బృందంతో విశాఖ వీధుల్లో విహరించిన స్నేహశీలిగా, దీనబాంధవుడుగా పేరు తెచ్చుకున్నాడు. రాజయోగి, సార్వభౌమ రావు వంటి ఉద్దండ పాత్రలనూ, రత్తాలు, అద్దబుర్ర వంటి సంశ్లిష్ట పాత్రలనూ గుమాస్తా సుబ్బయ్యవంటి విచిత్ర పాత్రలనూ సృష్టించాడు. గిడుగు రామమూర్తి గురజాడ అప్పారావుల అడుగుజాడల్లో మాండలిక సాహిత్య సృష్టి చేశాడు. సారాకథలను మూడుసార్లు తిరగరాసి శిల్పానికి పదునుపెట్టాడు. తెలుగు కథకు వాడి, వేడి, వడి ప్రసాదించాడు. వచన రచనలో సొంతబాణీ ప్రవేశపెట్టి 'కథన కవి' అనిపించుకున్నాడు. కరుణలో హాస్యం పుట్టించాడు. కమ్మగా పాడేవాడు. చక్కగా నటించేవాడు. నవ్వుల్లో ఏడుపుల్లో ఎన్నో రకాలు గమనించి వివరించాడు. మచ్చుకు నవ్వుల భేదాలు కొన్ని: రాజయోగి పెదనాయనగారు ''నవ్వినప్పుడు పులి నవ్వినట్టుగా అనిపించటమే గాక - ఆ మీసాలు గడ్డాలు కదలడంవల్ల ఆపులి తన పాదలో సహా నవ్వినట్టనిపించింది. ఆవుల కిష్టయ్య గేదె నవ్వినట్టు నవ్వాట్ట. నక్క వికవికా నవ్విందంటాడు. సరుపుడుతోట, సముద్రం, ఏనుగు వగైరాలు ఘోషలు ఏడుపుల్లాంటి వంటాడు. ఆయన భాషలో నవ్వులు వెలుగుతాయి. కేకలు మెరుస్తాయి. గాద్గద్యం వెదురుబొంగు గాలి విడిచినట్లుంటుంది. పని మనుషులు చిలకలు కొట్టిన పరువుకాయల్లా నేలకిరాలి చితికిపోయి, చివికిపోయి, చివరికి కుళ్ళిపోతారు. భయపడ్డవాళ్ల గుండెలు మెయిల్ యింజనుగా మారిపోతాయి. సూర్యుడు నిప్పులు కరిగించి నిండా పోసిన పళ్లెంలా ఉంటాడు. వెలుగు నిప్పుల కొరడాలా ఉంటుంది. పరస్త్రీని పరాభవించి అనుభవించినవాడు, అవతలివాడి ఖర్చుమీద సుష్టుగా భోంచేసిన వాడిలా సుఖంగా నిద్రపోతాడు. బల్లి కడుపులో దిగబడిపోయిన అంత సీతాకోక చిలుకను చూస్తే ఇంపీరియల్ బాంకులోకి ఎంత డబ్బయినా వెళ్ళిపోయినట్లనిపిస్తుంది. ఎండలో నిలబడ్డ సుందరాంగిని చూస్తే బంగారం భగ్గున మండుతున్నట్లుంటుంది.

రావిశాస్త్రి మాటల గారడీ చేయటంతో బాటు 'మాటల నీడలు' కూడా సృష్టించాడు. ''ఆవిడ దేముడు పుట్టించిన మనిషిలా లేదు; దేముళ్లను పుట్టించే మనిషిలా ఉంది'' అనే వాక్యంలోని వ్యక్తి స్వభావం మాటలకందదు. ఊహించాల్సిందే. ఇటువంటి అవకాశమున్న పాఠకుడు రచనలో తానుకూడా భాగస్వామినని సంతృప్తి పడతాడు. ''ఈ నాటికీ ఇంకా యిలా మిగులుందంటే అందుకు పన్నెండేళ్ల కారణం ఆవిడ పెద్దకొడుకు; ఏడేళ్ళ కారణం చిన్నకొడుకు''లాంటి వాక్యాలు రచనా చమత్కృతికి నిదర్శనాలు; వచన రచనకు కవితా లక్షణం పట్టించిన కారణాలు. ఈ రచనా పద్ధతివల్ల ఆయన రచనలు సామాన్య పాఠకులకు అందుబాటులో లేవనే విమర్శవచ్చింది. సరిగ్గా ఇదే ఆయనకు వాక్యశిల్పి, వచనకవి, కథకులకు కథకుడు, శబ్దలోలుడు, వర్ణన వ్యామోహపరుడు మొదలైన బిరుదులు తెచ్చాయి. 1990లో గుండెపోటు వచ్చి తగ్గిన తరవాత కూడా ఆయన రచిస్తూనే ఉన్నాడు. ఆఖరి నిముషందాకా బాధలోవుండి చమత్కరిస్తూనే ఉన్నాడు. తెలుగు సాహిత్య చరిత్రలో తనకోస్థానం సంపాదించి మరీ కన్నుమూశాడు. ధన్యజీవి. ★